

تفصیل بر نور

تالیف: دکتر مصطفی خرم دل

عضو هیئت علمی دانشگاه کردستان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ)

این مصحف شریف شامل: سی جزء کامل قرآن کریم

و با مشخصات:

خطاط:	:	عثمان طه
نوع خط:	:	نسخ
مترجم:	:	مصطفی خرم دل (ترجمه: مقابل)
قطع:	:	وزیری
تعداد سطور در هر صفحه:	:	مختلف
نوبت چاپ:	:	اول
محل چاپ و چاپخانه:	:	قم - اسوه
تعداد:	:	هزار نسخه

در تاریخ ۸۳/۱۲/۵ از جهت صحت کتاب با طابق با قرائت عاصم به روایت حفص در اداره کل نظارت بر چاپ و نشر قرآن کریم سازمان دارالقرآن الکریم بررسی و تصحیح گردید که مراتب در پرونده شماره (۰۱۲۱۰۴۹۱۰۱۸۲۱۰۳۹۹۱۳۳۵۰۰) ثبت و چاپ آن توسط احسان با رعایت مقررات اعلام شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بلامانع می باشد.

بدیهی است انتشار این مصحف شریف پس از چاپ منوط به دریافت مجوز نشر (توزیع) و تجدید چاپ آن مشروط به تأیید مجدد و صدور مجوز کتبی اداره کل نظارت بر چاپ و نشر قرآن کریم خواهد بود. /ح

ومن الله التوفيق
سازمان دارالقرآن الکریم

Handwritten signature and initials.

تفسیر نور

خطاط: عثمان طه

ترجمه و تفسیر: خرم دل، مصطفی تهران: نشر احسان

- چاپ دوازدهم - ۱۴۰۳ وزیری - صفحات ۱۳۵۲

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۸۷۳-۰۶-۳

طه. عثمان - خرم دل، مصطفی - ۱۳۱۵ - ۱۳۹۹ مترجم

رده بندی کنگره: ۴/خ/۶۶/۵۹/۵۹

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۴۱

شماره کتابشناسی: ۷۸-۱۳۳۱۰ م

تفسیر نور

مؤلف: دکتر مصطفی خرم دل

ناشر: نشر احسان

چاپخانه: اسوه

تیراژ: ۳۰۰ جلد

نوبت چاپ: دوازدهم ۱۴۰۳

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۸۷۳-۰۶-۳

تفسیر نور

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۸۷۳-۰۶-۳

شابک: ۹۶۴-۶۸۷۳-۰۶-۵ ISBN: 964-6873-06-5

نشر احسان

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار مؤلف

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِدِينِ الْإِسْلَامِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ خَيْرِ الْأَنْبَاءِ، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ الْعِظَامِ، وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَّقِينَ الْكِرَامِ.

سعادت دنیا و آخرت انسانها در بررسی و کشف حقائق بیشتر دو کتاب بزرگ یزدان است:

۱- **قرآن**، که کتاب خواندنی و معجزه جاویدان و سند حَقَائِیتِ آئین اسلام است و پیوسته بسان خورشید تابان بر تاریخ زمانه روشن و همه مردمان را به تحدی می خواند و نه تنها یکایک دانشمندان، بلکه اگر جملگی ایشان را نیز نگارش سوره‌های همسان یکی از سوره‌های قرآن دست به دست هم دهند، از انجام چنین کاری مأیوس و ناتوان می گردند. (۱)

۲- **جهان**، که کتاب دیدنی طبیعت است، و از آنجا که سوره‌های معجزه آفریدگار سبحان است، کسی قادر به آفرینش و افزایش ذره‌ای بر ذرات آن نمی باشد.

هرچه بینشها وسیعتر و دیدها عمیقتر گردد و مطالعه و تحقیق درباره این دو کتاب خداوندگار هستی بیشتر انجام گیرد، رموز و اسرارشان بهتر جلوه گر می شود، و حقائق تازه تری از آنها به دست می آید.

همان گونه که دانشمندان در گذار زمان، طبیعت را با معیار و میزان موجود در خود طبیعت سنجیده اند، و با کلنگ طبیعت، مواد را کاویده و زیر و رو کرده اند، و به شگفتیهائی از راز و رمز نهفته در زوایای گیتی پی برده اند، و این همه نوآوریها را به دنیا ارمغان داشته اند، به همین منوال هم اگر فرزندگان آیات قرآنی را با خود قرآن تفسیر و تبیین کنند، و با تلاش جانانه و سعی

۱- وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ [بقره /

۲۳] ... همچنین [نگا: هود / ۱۳، اسراء / ۸۸]

۲- هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ؟ [لقمان / ۱۱] ... همچنین [نگا: فاطر / ۴۰، احقاف / ۴] ...

مخلصانه، حقائق زیبا و اسرار والای این کتاب سترگ و معجزه بزرگ آسمانی را کشف و منعکس سازند، تفاسیر معتبر سودمندی را به مؤمنان ارمغان می‌دارند.

البته این عمل از دید دانایان پرهیزگار بدور نمانده است و تفسیرهای ارزشمندی در این راستا نگارش یافته است. اما پویندگانی هم بوده‌اند که این سبک را پیش نگرفته‌اند، و بلکه با روشهای گوناگون دیگری دست بدین خدمت ارزنده یازیده‌اند. یکی از زاویه ادبی، دیگری از ناحیه فلسفی، برخی بر اساس احادیث نبوی، دسته‌ای از نظر تاریخی، گروهی از لحاظ علوم طبیعی و دانش جدید زمان، و... به نگارش تفسیر قرآن پرداخته‌اند و تفاسیر مطول و متوسط و مختصر با ارجحی را از خود به یادگار گذاشته‌اند.

از آنجاکه اینجانب به کتب تفسیر علاقه وافر دارم و کمتر تفسیری است که تهیه نکرده باشم، چند سال پیش تفسیری را به نام **المنتخب** تألیف «انجم قرآن و سنت» مصر، خریداری کردم. در این تفسیر یک جلدی، مؤلفان متن قرآن را در بالای صفحات قرار داده و معنی آیات را در زیر آنها نوشته‌اند و با شماره مربوطه مشخص داشته‌اند. سخت شیفته آن گشتم و بر آن شدم این تفسیر گرانقدر را به فارسی برگردانم. واژه‌ها و بندهای مشکل هر آیه را نیز بر ترجمه آن بیفزایم. بعد از مدتی کار و کوشش، متوجه شدم بعضی از تفاسیر دیگر در معنی برخی از آیات راهیاب‌تر و به مقصود وافی‌ترند. تصمیم گرفتم از باب تکمیل مجموعه تفسیری که در دسترس است به گلچین معانی پردازم و همچون زنبور عسل بر بهترین شکوفه‌ها و خوشبوترین گلها بنشینم و انگینی دل‌انگیزتر و مفیدتر تهیه بینم و بر سفره دوستان بچینم. شش سال پرکشیدن بدین گلزار و آن گلزار، و مکیدن شیره این گل و آن گل، توانستم شاهد فائق و معطر سی جزه قرآن را بر خوان دوستان نهم. تا مزه آن به مزاج بر سفره نشستگان چه باشد.

این گلچین را «تفسیر نور» نامیده‌ام، چرا که خود فرستنده قرآن، پروردگار جهان، کتاب خود را نور نامیده است. (۱)

شیوه نگارش

۱- معنی هر آیه‌ای را به گونه گویا و رسا نوشته و شماره آن را در سمت راست برگردان قرار

۱- یا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا [نساء / ۱۷۴] ... همچنین [نگاه: شوری / ۵۲، تغابن /

داده‌ام. مفاهیم افزون بر واژه‌های ظاهری عبارات قرآنی را در داخل پرانتز نوشته‌ام، به نحوی که واژه‌های پیش از پرانتز و بعد از آن، با یکدیگر همخوان و سازگار باشد، و چنانکه مطالب داخل پرانتز خوانده نشود، ماقبل و مابعد پرانتز، ترجمه روان و کوتاه آیه بوده، و اگر خوانده شود، تفسیر رسا و مختصر آن بشمار آید. این مفاهیم افزوده در چاپ جدید با رنگ دیگر آمده است.

۲- سعی شده است ترجمه فارسی هر آیه‌ای درست در مقابل متن عربی آن آیه قرار گیرد، و ترجمه‌ها به دنبال یکدیگر ذکر گردند.

۳- واژه‌های مشکل و بندهای قابل توجه یا دشوار هر آیه‌ای را با ذکر شماره خود آن آیه، در پاورقی صفحات قرار داده‌ام، یعنی پاورقی هر صفحه تقریباً فرهنگی برای آیات مذکور در آن صفحه است.

۴- هرگاه در فهم دقیق معانی توآن، بیان نکات صرفی و نحوی را ضروری و مؤثر تشخیص داده باشم، آن را در برابر واژه‌ها ذکر نموده‌ام.

۵- برای این که این گلچین، تفسیر قرآن و قرآن و هماهنگ با تفاسیر معتبر بوده، و کارم تحقیق باشد نه تقلید، و تفسیر آیات باشد نه تحمیل نظر غالب پس از بیان معنی واژه‌ها و بندها، به آیه‌های دیگر، و گاهی به مراجع سخن، با لفظ «نگاه» اشاره نموده‌ام.

۶- اگر آیه‌ای، معانی معتبر مختلفی داشته باشد، سعی کرده‌ام معنی مهم‌تر و ارزنده‌تر را در اصل برگردان بگنجانم، و آن‌گاه در حواشی لغات به معنی یا معانی دیگر اشاره نمایم.

۷- چنانکه رسم الخط قرآنی واژه‌ای با رسم الخط املائی کنونی، به گونه‌ای تفاوت داشته باشد که احساس گردد خواننده بر اثر آن چه بسا دچار لغزش یا مشکل شود، به کاهش و افزایش حروف یا تغییر شکل آن اشاره کرده‌ام.

۸- تلاش نموده‌ام گلزار معانی از بوستان آیات ربّانی، درست به همان اندازه‌ای گلچین و دسته شود که به هنگام چاپ، متن قرآنی یا نوشته‌های فارسی، یکجا در معرض دید خوانندگان گرامی قرار گیرد، و قاریان محترم به هنگام تلاوت قرآن، به معنی آیات و لغات و نکات دستوری دسترسی داشته باشند، و از کلام نفیس ربّانی بیشتر و بهتر و ژرفتر استفاده کنند.

خاطر نشان کردن این نکات ضرورت است که:

۱- قرآن برنامه زندگی مسلمانان است:

کسی که خود را مسلمان می‌داند، باید مسائل زندگی مادی و معنوی و موضوعات خانوادگی و اجتماعی خود را با قوانین قرآن تنظیم و در پرتو قرآن حرکت نماید. لذا بر فرد مؤمن لازم است تلاوت و بررسی قرآن را جزو برنامه روزانه خویشتن قرار دهد، تا بر اثر تدبیر^(۱) در قرآن، او امر و نواهی آن آویزه گوش دل و جان او گردد. آیا باید برنامه زندگی را فهمید و برابر آن زیست، یا آن را بوسید و در لای پارچه‌ها پیچید؟

۲- قرآن نسخه آسمانی است:

خداوند برای درمان دردهای جامعه انسانی، نسخه‌ای از آیات قرآنی^(۲) را فرو فرستاده است تا مسلمانان دواهای آن را برابر دستور - بدون کم و کاست - بکار ببرند و سلامت عقل و جان، و سعادت دنیوی و اخروی خود را باز یابند. آیا دواهای نسخه را باید خورد و بکار برد، یا از دواهای خوب و خط خوراک‌های فقط به به گفت؟

۳- قرآن فرمان فرمانده کل جهان برای سپاه ایمان است:

قرآن نامه سرگشاده‌ای است که از جانب حاکم جهانیان برای مسلمانان فرستاده شده است تا برابر دستور آن حرکت نمایند و عمل کنند، و با لشکر جهل و کفر و ظلم و زور و هواها و هوسها بجنگند، یا بهتر بگوییم: حزب الله^(۳) باشند و بر حزب شیطان^(۴) زنند. آیا بسنده است سربازان قرآن، نامه یزدان را بخوانند و فهمیده یا نفهمیده آن را با تعظیم و تکریم بر هم نهند؟ آیا فرمانده کل جهان از این کار مؤمنان خوشنود می‌گردد؟

۱- كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ [ص / ۲۹] ... همچنین [نگا: نساء / ۸۲، محمد / ۲۴]

...

۲- وَ نَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ [اسراء / ۸۲] ... همچنین [نگا: یونس / ۵۷، فصلت / ۴۴] ...

۳- وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ [مائده / ۵۶] ... همچنین [نگا: مجادله / ۲۲]

۴- إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا، إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ [فاطر / ۶] ... همچنین [نگا:

۴- قرآن به زبان عربی و آسان است:

خداوند مهربان و بزرگوار قرآن را برای دسته خاصی نفرستاده است و آن را به گونه لغز و چیستان در نیاورده است. بلکه قرآن را به زبان عربی روشن و آشکار^(۱) نازل و آن را برای هدایت و رهنمود همگان ساده و آسان^(۲) نموده است تا هر کسی که به ریزه کاریهای عربی آشنا باشد، معانی و مقاصد این کتاب مقدس را بفهمد و از این دریای بیکران به اندازه گنجایش کوزه علم و فکرش در خود جای دهد. آیا بهتر نیست بجای صرف کردن عمر عزیز در مطالعه و تدریس کتابهای متعدّد و مکرر فلسفه و منطق یونانی و هیئت بطلمیوسی و قیل و قال بیسود حواشی، قرآن عربی و سهل و ساده را به جوانان خود بیاموزیم؟ مگر فراموش کرده ایم که پیغمبر ﷺ و اصحاب - رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ - زندگی نوین را با قرآن شروع کردند و در پرتو نور آن به همه چیز نگریستند؟ آیا نمی ترسیم از روزی که در آن پیغمبر در پیشگاه خدا به شکایت پردازد و بفرماید: پروردگارا اینان به ترک قرآن گفته اند و آن را از کلاس درس و حجره بحث و صحنه زندگی بدور داشته اند!

۵- قرآن اسلحه بران مسلمانان است:

مسلمانان صدر اسلام، در زیر پرچم لا اله الا الله، با دو اسلحه نیز و بران به جنگ کافران و منافقان برخاستند و دو ابر قدرت کیاسره و قیاصره ایران و روم را برانداختند. این دو اسلحه یکی قرآن و دیگری سنت نبوی بود. هر دوی اینها در دسترس ما است. لیکن بجای این که آنها را در دست بگیریم و به پیکار بنشینیم، آنها را در پارچه های زیادی پیچیده ایم و بر طاقچه ها نهاده ایم، یا به گورستانها برده ایم و بجای زندگان برای مردگان می خوانیم! دشمنان اسلام، خوب می دانند که مایه حیات مسلمانان قرآن است و باید آن را از دست ایشان گرفت. اما برچیدن قرآن از خانه و

۱- إِنْ أَنْزَلْنَاهُ فَرَاتًا عَرَبِيًّا لَنَعْلَمَنَّكَ تَعْقِلُونَ [یوسف/ ۲] ... همچنین [نگا: طه / ۱۱۳، رعد / ۳۷، زمر / ۲۸، فصلت / ۳، شوری / ۷، زخرف / ۳، احقاف / ۱۲] ... وَ إِنَّهُ لَنُزِيلٌ رَبِّ الْعَالَمِينَ. نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ.

پَلِسَانَ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ [شعراء / ۱۹۲ - ۱۹۵] ... همچنین [نگا: نحل / ۱۰۳]

۲- وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ [قمر / ۱۷ و ۲۲ و ۳۲ و ۴۰] ... همچنین [نگا: دخان / ۵۸]

۳- وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا [فرقان / ۳۰] ...

کاشانه و مساجد مؤمنان ناشدنی است. ولی برگرفتن آن از دل و جان و گستره زندگی آنان، با تلاش بی‌امان و نیرنگهای نهان انجام‌پذیر است.

۶- قرآن کتاب اندرز و رهنمود است:

خداوند قرآن را به عنوان کتاب اندرز و رهنمود به ما معرفی می‌فرماید: وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (ص / ۱). ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ، هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ (بقره / ۲). و به ما دستور می‌دهد که مردمان را با قرآن پند و اندرز دهیم: فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعَيْدٍ. (ق / ۴۵). ولی ما بجای استفاده از قرآن که منبع اصلی اسلام و سازگار با فطرت انسان است، از این کتاب و آن کتاب، مطالب مواعظ و سخنرانیهای خود را تهیه می‌بینیم، و مؤمنان را نه با فرموده یزدان، بلکه با گفته مردمان ارشاد و راهنمایی می‌کنیم! مگر به ما دستور داده نشده است که قرآن را بر مردم بخوانیم؟^(۱) و با آن دیگران را به رحمت خلد امده‌وار و از خشم او بترسانیم؟^(۲) و ایشان را به راستای خداشناسی رهنمود گردانیم؟^(۳)

پس ای مسلمانان برای نیل به سعادت در دو جهان، به سوی قرآن برگردید. قرآن را برنامه عملی زندگی خود سازید. دواهای نسخه ربّانی و صمدانی را به تمام و کمال و بجا و بموقع بکار بندید. فرمان خداوندگار عالم را اجراء نمائید. قرآن را بیاموزید و خودتان شخصاً به نامۀ خدا بنگرید و آن را فهم کنید. با سلاح آسمانی قرآن مجهز شوید و به پیکار برخیزید، و با قرآن خردها را رهنمود نمائید، و مواعظ آن را آویزه گوش جانها سازید. تا با چشم سر توفیق و مدد خدا را ببینید و شاهد پیروزی را در بغل بگیرید. إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ، أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ. (ق / ۳۷).

امیدوارم کوشش چندین ساله‌ام در این راه نتیجه خود را ببخشند و مقبول درگاه یزدان و پسندیده شما مؤمنان باشد.

در خاتمه از فرزندگان پرهیزگار انتظار رهنمود و دعای خیر دارم. إِنَّ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا أَسْتَطَعْتُ، وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ. مصطفی خرم‌دل

۲- نگا: شوری / ۷.

۱- نگا: اسراء / ۱۰۶.

۳- نگا: مانده، ۱۵ و ۱۶.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سخن ناشر

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد و على آله و صحبه اجمعين
جای بسی خرسندی است که اینک به لطف خداوند متعال پس از مدتها انتظار، چاپ جدید
تفسیر نور در قالبی نو و پیراسته به محضر علاقمندان به مفاهیم قرآن کریم عرضه می شود.
بی گمان برای ناشری که در حوزه دین دست اندرکار تولید اندیشه و نشر آثار دینی است،
هیچ اولویتی مهم تر از قابل فهم ساختن آموزه ها و تعلیمات پیام قدسی قرآن نیست. بدین جهت
نشر احسان از همان آغاز، چاپ **تفسیر نور** را با بهره گیری از کتابهای علوم قرآنی را در اولویت کار
خود قرار داده و به حمد خداوند تا کنون موفق شده آثار فراوان و ارزشمندی در زمینه تفسیر و
علوم قرآنی را به زیور طبع آراسته و تقدیم قرآن پرستان و دوستداران قرآن نماید.
در میان تفاسیری که **نشر احسان** توفیق چاپ و نشر آنها را یافته **تفسیر نور** بخاطر ویژگیهایی که
مؤلف محترم در مقدمه خود به برخی از آنها اشاره کرده مورد استقبال طیف گسترده ای از
خوانندگان قرار گرفته است.

استقبال گسترده خوانندگان سبب شد تا در چاپ جدید، تفسیر نور بازنگری و حروفچینی
مجدد شود تا هم از جهت محتوا و هم کیفیت و صفحه آرای و چاپ نسبت به چاپ های پیشین
ممتاز باشد و در دسترس علاقمندان قرار گیرد.

در چاپ جدید **تفسیر نور** کوشش شده علاوه بر زیباسازی حروف و صفحه آرای و رنگی
ساختن آن، غلطهای چاپی موجود در چاپهای قبلی و برخی نارسایی های مفهومی برطرف شود.
بدین منظور واحد ویراستاری **نشر احسان** با نظارت مؤلف محترم این اثر را به طور کامل بررسی
و چندین بار بازخوانی کرده است.

مزیت دیگر این چاپ آن است که برای تسهیل یافتن آیات، در پایان تفسیر فهرستی از الفاظ

قرآن که در پایان «مفردات القرآن تفسیر و بیان» اثر دکتر محمدحسن حمصی آمده، افزوده شده است. این فهرست بسیار مختصر و فشرده است و به قرآن خوانان و قرآن پژوهان در یافتن آیات مورد نظر کمک خواهد کرد. در فهرست مزبور موارد زیر لحاظ شده است:

۱- از آیه تنها واژه مورد نظر یا یکی دو واژه دیگر برای تشخیص از سایر آیات ذکر شده است.

۲- موارد مشابه همه یک جا قرار گرفته‌اند.

۳- تنها شماره آیه و شماره سوره ذکر شده است. شماره سوره به صورت رنگی و شماره آیه با رنگ مشکی مشخص شده است.

۴- حروف، اغلب ظروف، اسم‌های اشاره، اسم‌های استفهام، شرط و موصوله ذکر نشده‌اند. ۵- موارد ذیل نیز ذکر نشده‌اند:

لعل - قال - کان - لیس - الاخرة - الأرض - الله - آیات - بعض - ابن - الحق - خیر - الدنيا - ذو - رب - الرحمن - الرحیم - ارسلنا - رسول - السماء - السموات - الشیطان - شاء - شیء - العذاب - عذاباً - غفور - غیر - قدیر - القرآن - قریب - القرى - القمر - القيامة - الكتاب - کثیر - أكثر - کفروا - کل - نفس - الناس - وی - ویل - البیت

در پایان لازم می‌دانیم از مؤلف محترم جناب دکتر مصطفی حرم‌دل و سایر دوستان و علاقمندانی که از طریق نامه یا تلفن کاستی‌ها و اغلاط چاپی را گوشزد کردند صمیمانه تشکر کنیم.

امید است که در چاپ‌های بعدی نیز نظرات و پیشنهادهای این عزیزان راهگشا و راهنمای ما برای عرضه هرچه بهتر این اثر باشد. ان شاء الله

نشر احسان

فهرست سوره‌ها

صفحه	شماره	سوره
۸۳۵	۲۹	العنکبوت
۸۴۹	۳۰	الزّوم
۸۶۳	۳۱	لقمان
۸۷۰	۳۲	السّجدة
۸۷۶	۳۳	الاحزاب
۸۹۴	۳۴	سبأ
۹۰۸	۳۵	فاطر
۹۱۹	۳۶	یس
۹۳۳	۳۷	الصّافات
۹۵۴	۳۸	ص
۹۷۰	۳۹	الزّمر
۹۸۹	۴۰	غافر
۱۰۰۷	۴۱	فصّلت
۱۰۲۱	۴۲	الشّوری
۱۰۳۵	۴۳	الزّخرف
۱۰۵۱	۴۴	الدّخان
۱۰۵۹	۴۵	الجاثیة
۱۰۶۷	۴۶	الاحقاف
۱۰۷۷	۴۷	محمّد
۱۰۸۵	۴۸	الفتح
۱۰۹۳	۴۹	الحجرات
۱۰۹۸	۵۰	ق
۱۱۰۶	۵۱	الذّاریات
۱۱۱۴	۵۲	الطّور
۱۱۲۱	۵۳	النّجم
۱۱۲۸	۵۴	القمر
۱۱۳۶	۵۵	الزّحمن
۱۱۴۵	۵۶	الواقعة

صفحه	شماره	سوره
۱	۱	الفاتحة
۲	۲	البقرة
۹۴	۳	آل عمران
۱۴۰	۴	النساء
۱۹۳	۵	المائدة
۲۲۹	۶	الانعام
۲۸۱	۷	الاعراف
۳۳۳	۸	الانفال
۳۵۳	۹	التّوبة
۳۹۲	۱۰	یونس
۴۲۱	۱۱	هود
۴۵۲	۱۲	یوسف
	۱۳	الزّعد
۵۰۰	۱۴	ابراهيم
۵۱۳	۱۵	الحجر
۵۲۶	۱۶	النحل
۵۵۹	۱۷	الاسراء
۵۸۸	۱۸	الكهف
۶۱۳	۱۹	مریم
۶۳۰	۲۰	طه
۶۵۵	۲۱	الانبياء
۶۷۹	۲۲	الحجّ
۷۰۳	۲۳	المؤمنون
۷۲۳	۲۴	التّور
۷۴۶	۲۵	الفرقان
۷۶۵	۲۶	الشّعراء
۷۹۳	۲۷	النّمل
۸۱۳	۲۸	القصص

صفحة	شماره	سوره
۱۲۸۵	۸۶	الطَّارِق
۱۲۸۸	۸۷	الاعلى
۱۲۹۱	۸۸	الغاشية
۱۲۹۴	۸۹	الفجر
۱۲۹۹	۹۰	البلد
۱۳۰۲	۹۱	الشَّمْس
۱۳۰۵	۹۲	الليل
۱۳۰۸	۹۳	الضَّحى
۱۳۱۰	۹۴	الشَّرْح
۱۳۱۱	۹۵	التين
۱۳۱۳	۹۶	العلق
۱۳۱۵	۹۷	القدر
۱۳۱۶	۹۸	البيّنة
۱۳۱۸	۹۹	الزَّلْزَلَة
۱۳۱۹	۱۰۰	التَّائِبَات
۱۳۲۱	۱۰۱	القارعة
۱۳۲۲	۱۰۲	التكاثّر
۱۳۲۳	۱۰۳	العصر
۱۳۲۴	۱۰۴	الهمزة
۱۳۲۶	۱۰۵	الفيل
۱۳۲۷	۱۰۶	قريش
۱۳۲۸	۱۰۷	الماعون
۱۳۲۹	۱۰۸	الكوثر
۱۳۳۰	۱۰۹	الكافرون
۱۳۳۱	۱۱۰	النصر
۱۳۳۲	۱۱۱	المسد
۱۳۳۳	۱۱۲	الاخلاص
۱۳۳۴	۱۱۳	الفلق
۱۳۳۵	۱۱۴	النَّاس

صفحة	شماره	سوره
۱۱۵۵	۵۷	الحديد
۱۱۶۳	۵۸	المجادلة
۱۱۶۸	۵۹	الحشر
۱۱۷۴	۶۰	المتحنة
۱۱۷۸	۶۱	الصّف
۱۱۸۱	۶۲	الجمعة
۱۱۸۳	۶۳	المنافقون
۱۱۸۶	۶۴	التَّغَابِن
۱۱۹۰	۶۵	الطَّلَاق
۱۱۹۴	۶۶	التَّحْرِيم
۱۱۹۸	۶۷	الملك
۱۲۰۲	۶۸	القلم
۱۲۰۹	۶۹	الحاقة
۱۲۱۵	۷۰	المعارج
۱۲۲۰	۷۱	نوح
۱۲۲۴	۷۲	الجنّ
۱۲۲۹	۷۳	الزَّمَل
۱۲۳۲	۷۴	المدثر
۱۲۳۸	۷۵	القيامة
۱۲۴۳	۷۶	الانسان
۱۲۴۸	۷۷	المرسلات
۱۲۵۳	۷۸	النَّبأ
۱۲۵۹	۷۹	النَّازِعَات
۱۲۶۵	۸۰	عبس
۱۲۶۹	۸۱	التكوير
۱۲۷۳	۸۲	الانفطار
۱۲۷۵	۸۳	المطففين
۱۲۷۹	۸۴	الانشقاق
۱۲۸۲	۸۵	البروج

منابع و مراجع

- ۱- أضواء البيان - تأليف: شنقيطي
 ۲- إعراب القرآن - تأليف: محيي الدين درويش
 ۳- البيضاوي - تأليف: عبدالله بن عمر بيضاوي
 ۴- التحرير و التنوير - تأليف: محمد طاهر ابن
 عاشور
 ۵- تفسير آيات مشكله - تأليف: يوسف شعار
 ۶- تفسير ابن كثير - تأليف: أبو الفداء إسماعيل
 ابن كثير
 ۷- تفسير ابن جزى - تأليف: محمد ابن جزى
 كلبى
 ۸- تفسير جزء عم - تأليف: أحمد ترجماني زاده
 ۹- تفسير جزء عم - تأليف: شيخ محمد عبده
 ۱۰- تفسير جزء عم - تأليف: عبدالفتاح طباره
 ۱۱- تفسير سورة نور - تأليف: أبو الأعلى
 مودودي
 ۱۲- تفسير قاسمي - تأليف: محمد جمال الدين
 قاسمي
 ۱۳- التفسير القرآني للقرآن - تأليف:
 عبدالكريم خطيب
 ۱۴- تفسير القرآن الكريم و إعرابه - تأليف:
 محمد علي طه درّه
 ۱۵- تفسير كبير - تأليف: فخر رازي
 ۱۶- التفسير القيم - تأليف: امام ابن القيم
 ۱۷- تفسير البيان مفردات القرآن - تأليف:
 محمد حسن حمصي
 ۱۸- تفسير نامي - تأليف: ملا عبدالكريم مدرّس
 ۱۹- تفهيم القرآن - تأليف: أبو الأعلى مودودي
 ۲۰- جلالين - تأليف: جلال الدين سيوطي، و
 جلال الدين محلي
 ۲۱- الجواهر - تأليف: طنطاوي جوهرى
 ۲۲- روح المعاني - تأليف: محمود شكري
 آلوسى
 ۲۳- زاد المسير - تأليف: أبو الفرج جمال الدين
 عبدالرحمن الجوزي

- ۲۴- السراج المنیر - تألیف: خطیب شربینی
 ۲۵- صفوة البیان لمعانی القرآن - تألیف:
 محمد حسنین مخلوف
 ۲۶- صفوة التفاسیر - تألیف: محمد علی
 الصابونی
 ۲۷- فرهنگ لغات قرآن - تألیف: دکتر محمد
 قریب
 ۲۸- فی ظلال القرآن - تألیف: سید قطب
 ۲۹- الکشاف - تألیف: جام الله زنجشیری
 ۳۰- المختصر (چکیده تفسیر المیزان) - تهیه و
 تنظیم: دکتر عدنان زررور
 ۳۱- المراغی - تألیف: مصطفی المراغی
 ۳۲- مسائل الرازی و اجوبتها - تألیف: محمد
 بن ابی بکر بن عبدالقادر رازی
 ۳۳- المصحف المفسر - تألیف: محمد فرید
 وجدی
 ۳۴- المصحف المیسر - تألیف: دکتر
 عبدالجلیل عیسی
 ۳۵- معجم الفاظ القرآن الکریم - تألیف:
- مجمع اللغة العربية
 ۳۶- معانی القرآن - تألیف: فراء
 ۳۷- المفردات فی غریب القرآن - تألیف:
 راغب اصفهانی
 ۳۸- المنار - تألیف: محمد رشید رضا
 ۳۹- المنتخب - تألیف: لجنة القرآن و السنة
 ۴۰- المنیر لمعالم التنزیل، یا مراح لبید -
 تألیف: محمد نووی جاوی
 ۴۱- المیزان - تألیف: محمد حسین طباطبائی
 ۴۲- نمونه - تألیف: ناصر مکارم شیرازی و
 جمعی از نویسندگان
 ۴۳- الوان - تألیف، محمد تقی شریعتی
 ۴۴- الواح - تألیف: دکتر محمد محمودی
 حجازی
 ۴۵- الوجیز - تألیف: ابوالحسن علی بن احمد
 واحدی
 ۴۶- الوسیط - تألیف: مجمع البحوث الاسلامیة
 بالأزهر